

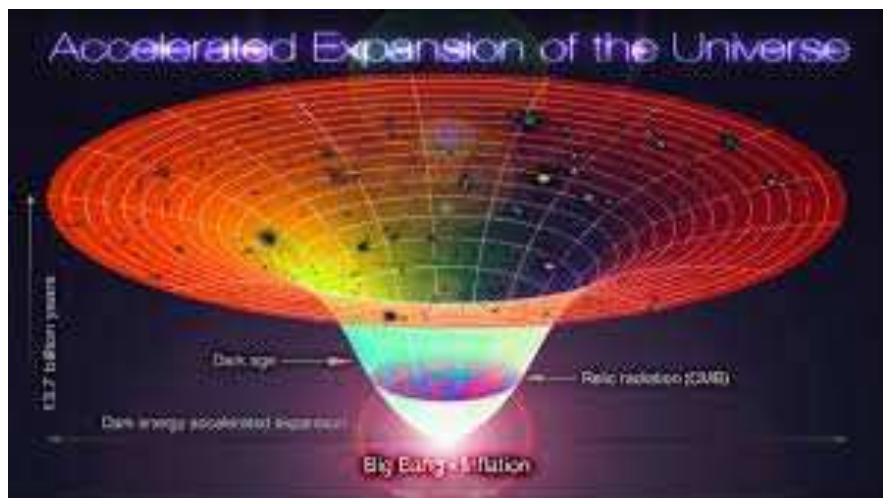
$$R_{\mu\nu} - \frac{1}{2}R g_{\mu\nu} + \Lambda g_{\mu\nu} = \frac{8\pi G}{c^4} T_{\mu\nu}$$

Gravitáció és kozmológia

GERGELY Árpád László

Szegedi Tudományegyetem

MAFIHE Tea ház

2015. április 1. Szeged

Gravitáció: a 4 kölcsönhatás egyike

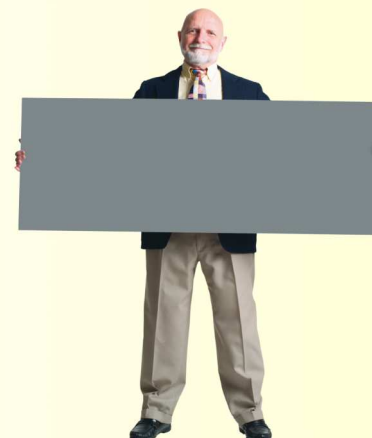
1. Erős kölcsönhatás (magerők)
2. Elektromágnesesség
3. Gyenge kölcsönhatás (radioaktív bomlások)

egyre gyengébb

Kvantált kölcsönhatások

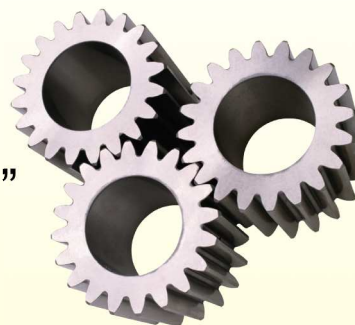

sík téridőben

4. Gravitáció

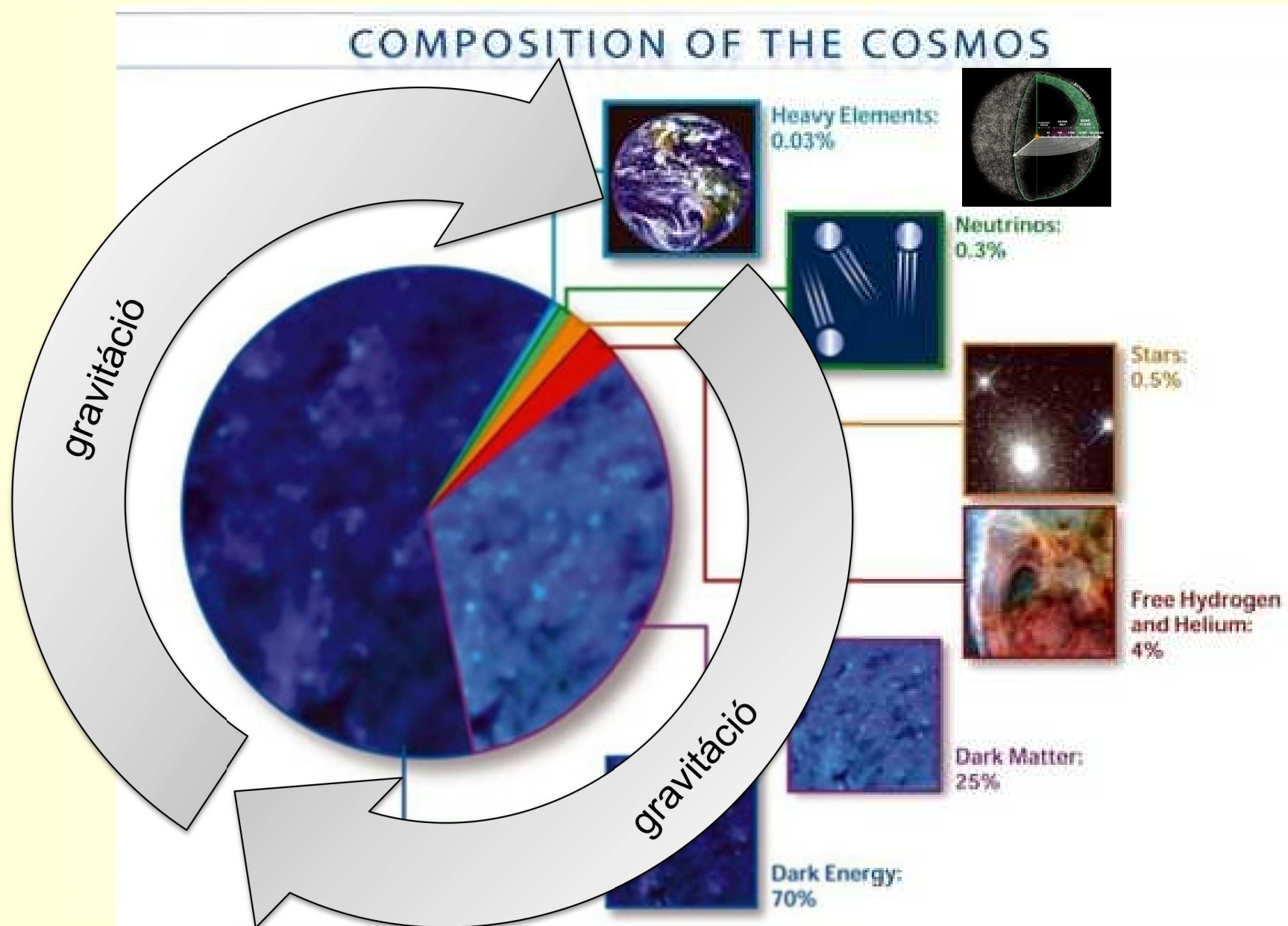
Klasszikus „kölcsönhatás”

görbült téridőn

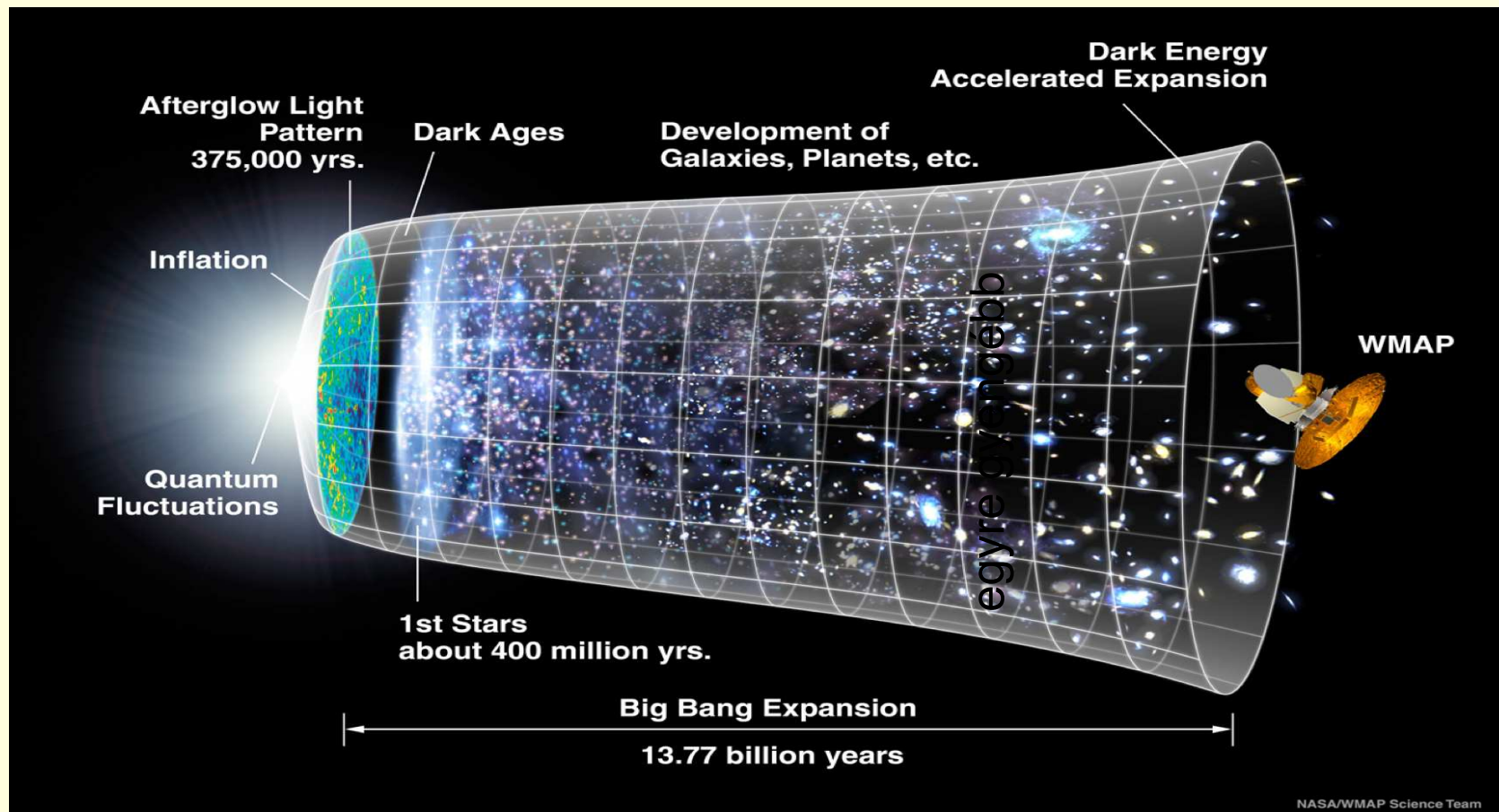

A Világegyetem összetétele

Távolság- és időskálák az Univerzumban

gravitáció

Research Group in Gravitation, University of Szeged, Hungary

László Árpád GERGELY

Associate Professor, Head of the Group
Cosmology & dark energy models; black holes;
gravitational waves & compact binaries;
accretion, jets & X-shaped radio galaxies;
gravitational lensing; alternative gravity;
brane-worlds; general relativity; quantization

Present group members :

Zoltán KERESZTES

Magyary & OTKA Postdoctoral Fellow
Cosmology & dark energy models;
gravitational waves & compact binaries;
brane-worlds & alternative gravity
gravitational lensing
[inSPIRE publication data](#)

Krisztina Éva GABÁNYI

Magyary Postdoctoral Fellow
Active Galactic Nuclei
radio astronomy & interferometry;
black hole jet structure
[inSPIRE publication data](#)

Zsolt HORVÁTH *TÁMOP Postdoctoral Fellow*

Gravitational lensing in
alternative gravity;
black holes; dark energy
[inSPIRE publication data](#)

Marek DWORNIK

Jedlik Predoctoral Fellow
Dark matter alternatives;
galaxy structure;
[inSPIRE publication data](#)

Márton TÁPAI

PhD Fellow
Gravitational waveforms;
LIGO Scientific Collaboration
[inSPIRE publication data](#)

Emma KUN

PhD Fellow
Spinning supermassive black
hole binary signatures in jets
[inSPIRE publication data](#)

Present undergraduate student : Zsolt GYÖNGYÖSI

Past group members :

Zoltán KOVÁCS

Postdoctoral Fellow
Geometrodynamics; brane-worlds;
accretion & black hole perturbations
[inSPIRE publication data](#)

Balázs MIKÓCZI

PhD Fellow
Compact binary dynamics
& gravitational wave phase
[inSPIRE publication data](#)

Gülçin BERKÖZ ULUYAZI

Long Term Visitor
Brane-worlds
[inSPIRE publication data](#)

Past undergraduate students : András MIHÁLY, Botond NAGY, Barbara DARÁZS, László VERÉB

Mit jelent a csoportunkban dolgozni?

Követelmények:

- Angol tudás (szakcikkek, könyvrészletek önálló olvasására)
- Jó számolási készség
- Programozási tapasztalat (C, Python, Maple)
- „Dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes”

Kutatások, amelyekbe be lehet kapcsolódni:

- Az általános relativitáselmélet és annak skalármezőkkel bővített módosításai: elméleti, matematikai jellegű vizsgálatok
- Kozmológiai perturbációszámítás, struktúraképződés
- Fekete lyukakkal kapcsolatos kutatások: akkréció, magnetoszféra, jet-ek, gravitációs lencsézés, kettős rendszerek
- Gravitációs hullámok erős gravitációs háttéren
- LIGO Tudományos Kollaboráció keretén belül végezhető programozási, adatfeldolgozási munkák
- A gravitáció hamiltoni tárgyalása, kvantálási kísérletei

Mit jelent a csoportunkban dolgozni? (folyt.)

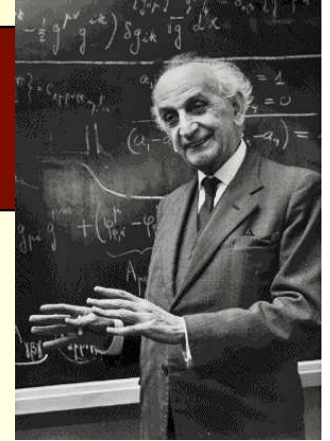
Legutóbbi hallgatói munkák a csoportunkban:

- Spines gravitációs hullámformák programozása és összehasonlítása szuperszámítógépen (Tápai Márton, Veréb László, Tarjányi Tamás)
- A téridő egy új fajta $2+1+1$ dimenziós felbontásának kidolgozása (Gyöngyösi Zsolt)
- Sötét anyag modellek összevetése galaktikus megfigyelésekkel (Dwornik Marek)
- Téridőtartományok illesztése tenzor-skalár gravitációelméletekben (Racskó Bence)
- Fekete lyukak jet-jeivel kapcsolatos adatok feldolgozása (Kun Emma)
- Gravitációs lencsézés (Horváth Zsolt)

Kinek érdemes bekapcsolódni:

- Aki szeretne eljutni olyan szintre, hogy kutatásait rangos nemzetközi folyóiratban publikálja
- Aki PhD megszerzésében gondolkodik
- Aki szeret nemzetközi kollaborációban dolgozni (akár kislétszámú, akár nagylétszámú kollaborációban részt lehet venni)
- Akit lenyűgöz az Univerzum működése és szeretné jobban érteni

Ízelítő a formalizmusból: Lánczos Kornél 2 fontos általános relativitáselméleti eredménye

Különböző téridő tartományok illesztése: A Lanczos-egyenlet

- Megadja a határfelületen található forrás (energia-impulzus tenzor) és a (külső) görbület diszkontinuitása közötti kapcsolatot

$$\Delta K_{ab} = -\epsilon \tilde{\kappa}^2 \left(\tau_{ab} - \frac{1}{d-1} g_{ab} \tau \right)$$

elektromágneses analógia: elektromos térerősség, ill. mágneses indukció megfelelő komponenseinek diszkontinuitása töltött vagy áramátjárta felületeken

A távoli testek gravitációs hatása: A Lanczos-potenciál

- Lokálisan az Einstein egyenlet a görbület ún. Ricci részét határozza meg
- A görbület fennmaradó, ún. Weyl részét a távoli tömegek határozzák meg (peremértékként)

Weyl-tenzor pl. a gravitációs sugárzás, a Nap hatása a Földre, stb.

- Lánczos észrevette, hogy a Weyl tenzor előállítható egy potenciálból

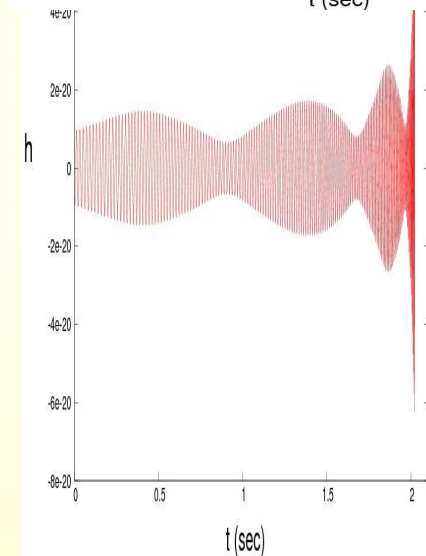
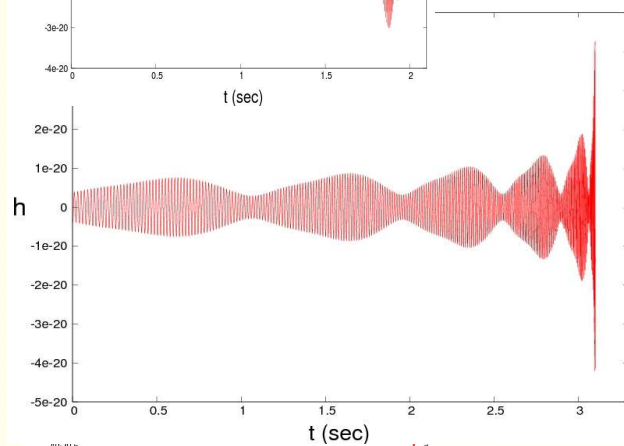
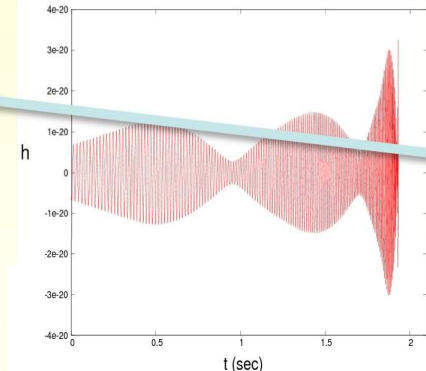
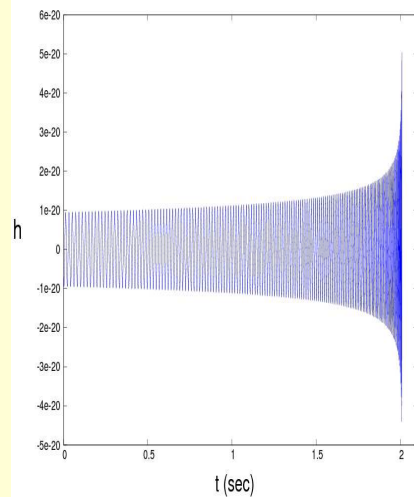
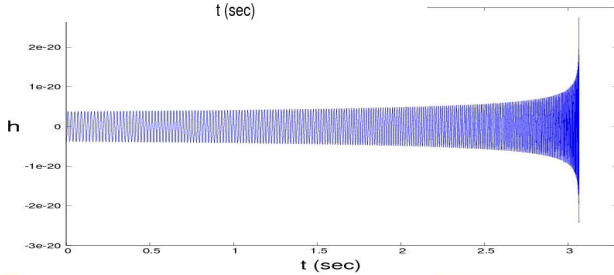
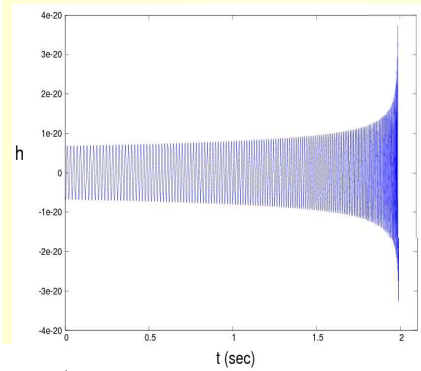
$$C_{abcd} = H_{abc;d} + H_{cda;b} + H_{bad;c} + H_{dcb;a} + (H^e_{(ac);e} + H_{(a|e|}^e{}_{;c)})g_{bd} + \\ + (H^e_{(bd);e} + H_{(b|e|}^e{}_{;d)})g_{ac} - (H^e_{(ad);e} + H_{(a|e|}^e{}_{;d)})g_{bc} - (H^e_{(bc);e} + H_{(b|e|}^e{}_{;c)})g_{ad} - \frac{2}{3}H^{ef}{}_{f;e}(g_{ac}g_{bd} - g_{ad}g_{bc})$$

a Lanczos-potenciál:

- az elektromágneses 4-es potenciál megfelelője
- forrásos hullámegyenlet vonatkozik rá (vákuumban forrásmentes!! $\square H_{abc} = 0$)

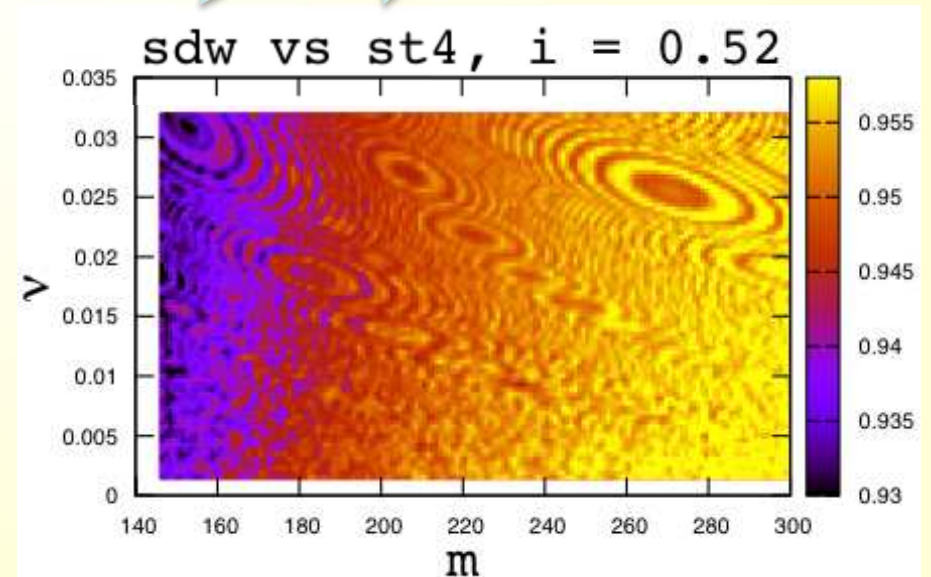

Ízelítő a LIGO Tudományos kollaborációban végzett munkából

Különböző
gravitációs
hullámformák

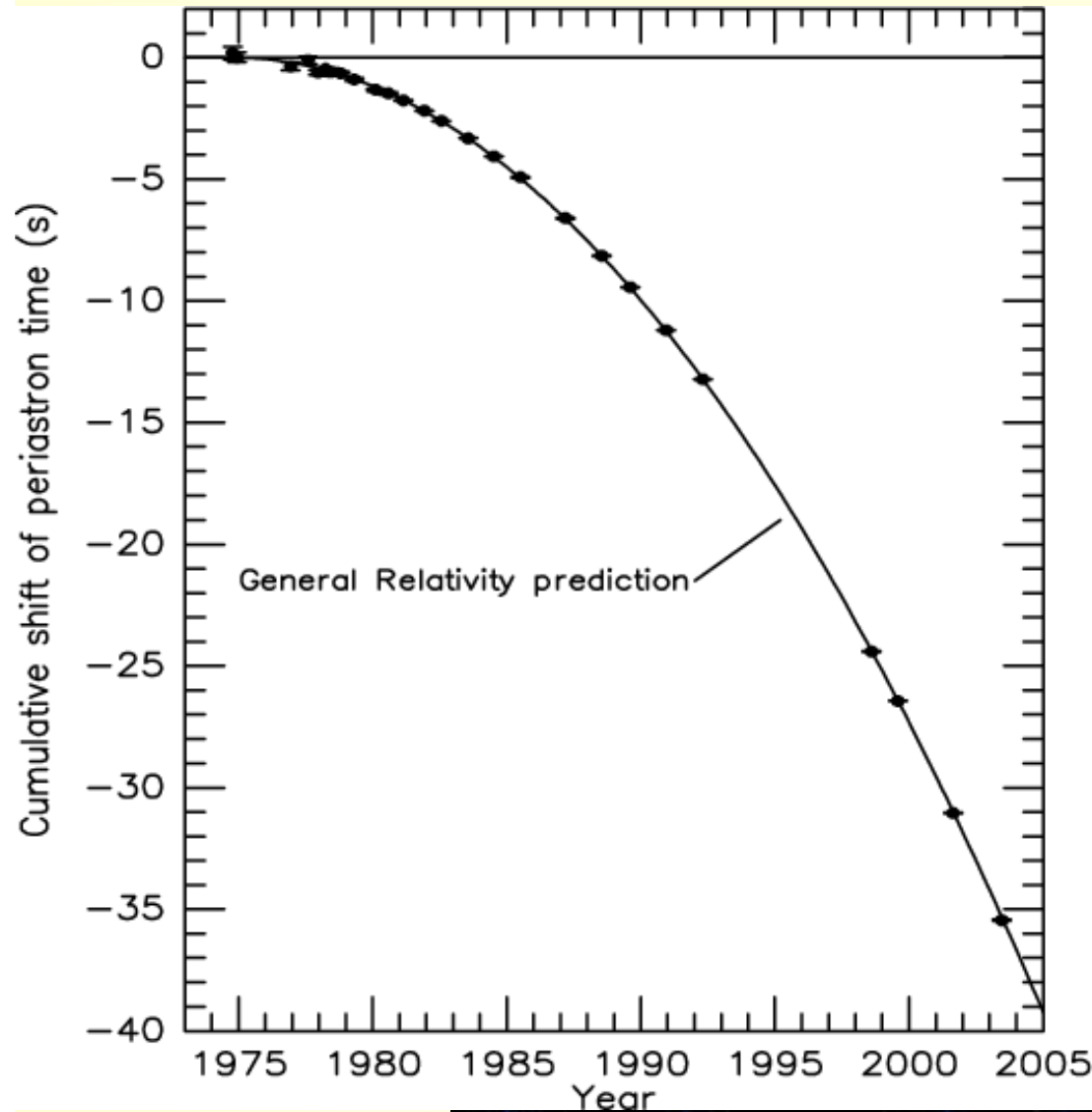
összehasonlítása
„matched filtering”
technikával

Rövidtávú cél:
a gravitációs hullámok első közvetlen észlelése

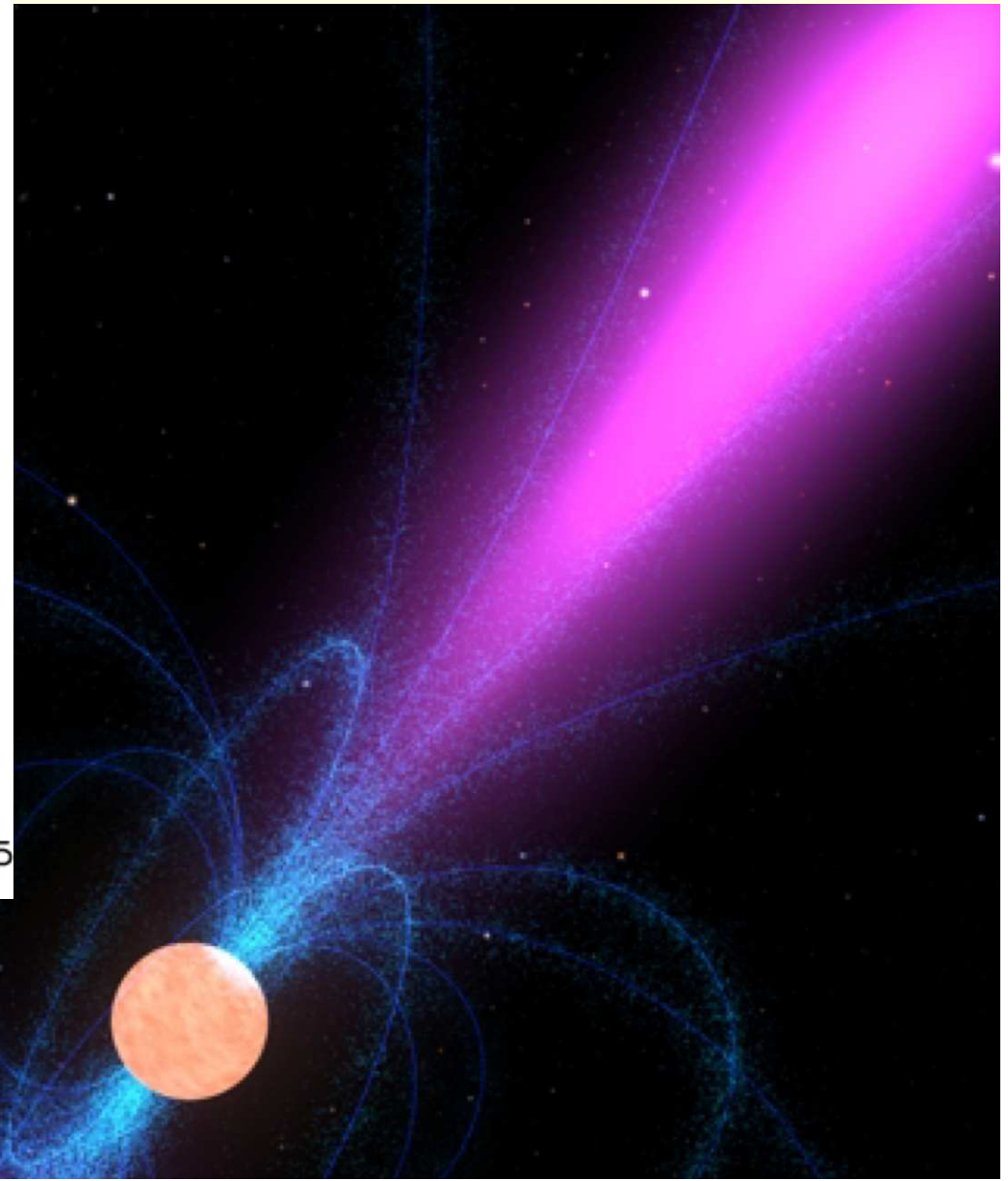
Középtávú: a források fizikai paramétereinek meghatározása gravitációs hullámokból

A gravitációs hullámok bizonyítéka: Hulse-Taylor kettős pulzár

A létező fizikai elméletek egyik legpontosabb igazolása:

40s eltérés 30 év alatt !! (4×10^{-8})

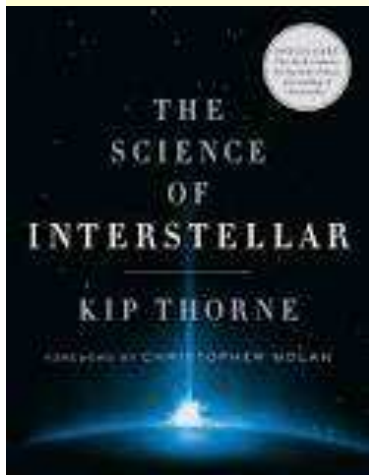
Nobel-díj
1993

Interstellar és általános relativitáselméleti fogalmak

- Féreglyuk köt össze távoli helyeket
- Az idő lassabban telik, ha erős a gravitáció
- Fekete lyuk környezetében akkréció és gravitációs lencsézés

OPEN ACCESS

IOP Publishing

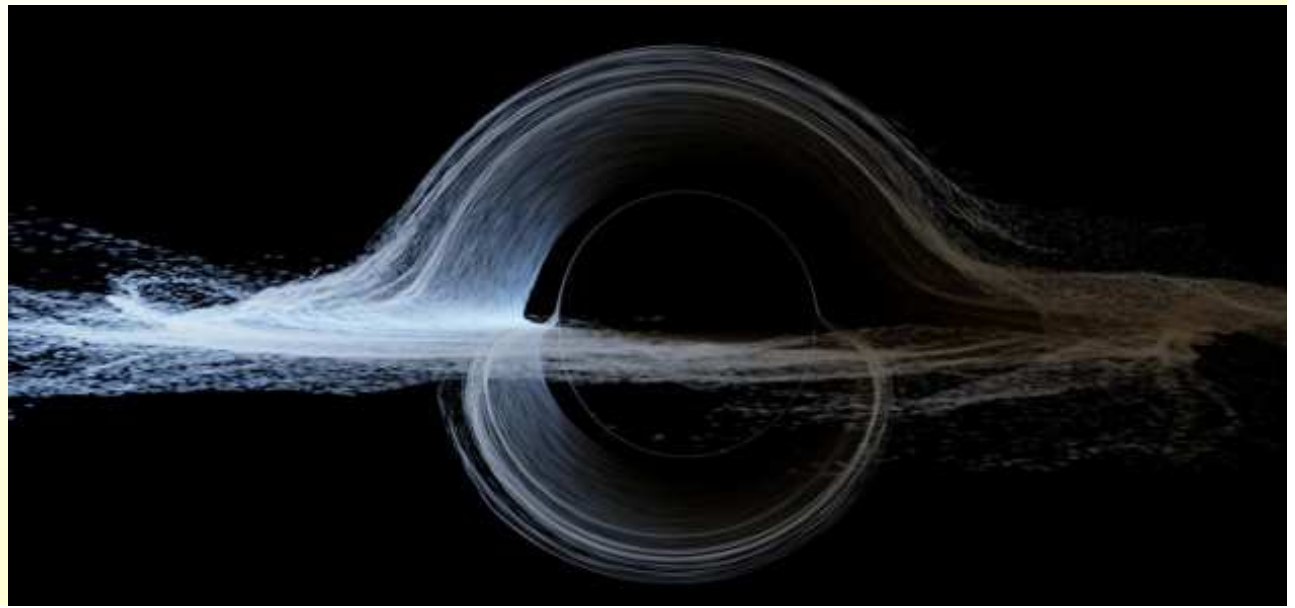
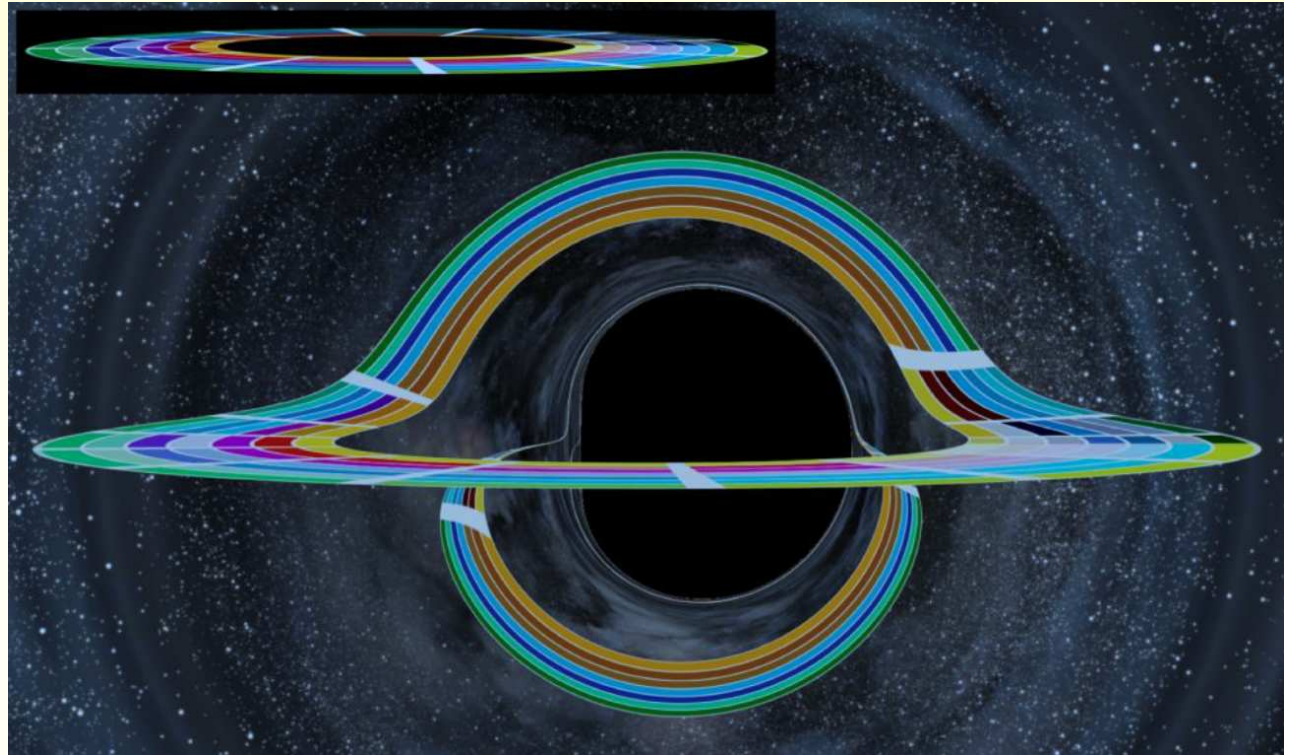
Classical and Quantum Gravity

Class. Quantum Grav. 32 (2015) 065001 (41pp)

doi:10.1088/0264-9381/32/6/065001

Gravitational lensing by spinning black holes in astrophysics, and in the movie *Interstellar*

Oliver James^{1,*}, Eugénie von Tunzelmann¹,
Paul Franklin¹ and Kip S Thorne²

Zárszó

- A csoportunk megújulóban van, így örömmel fogadunk ügyes hallgatókat, akik szeretnék „féreglyukat létesíteni” a gravitáció modern elméletével
- A témába való beletanuláshoz és munkájukhoz megadjuk a szükséges szakmai segítséget
- Jelentkezni Keresztes Zoltánnál vagy nálam lehet
- Köszönöm a figyelmet!

